د پوهنې وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا او د
ښوونكو د روزنې معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
كتابونو د تاليف لوی رياست

مدني زده کړې

نهم ټولگی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري، اخيستنه
او خرڅونه يې په کلکه منع دي. له سرغړونکو سره قانوني
چلن کيږي.

moe.curriculum@gmail.com

۱۳۹۶ هـ. ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو

د روزنې معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي

کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

نهم ټولګی

۱۳۹۲

هـ . ش

ليکوالان

کاظميه محقق
پوهنيار محمد فاروق عمرخېل
سرمؤلف محمد افضل حضرتي

مسلکي ايډيټ

- محمد عزيز بختياري

د ژبې ايډيټ

- بريالی باجوړی

ديني، سياسي او فرهنگي کمېټه

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازی
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمېټه

_ دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د روزنې معين.

_ دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې رئيس.

_ دکتور محمد يوسف نيازی د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رياست سرپرست.

طرح او ډيزاين: رحمت الله غفاري

د چاپ د سمون چارې: محمدکبير حقمل د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئيس

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدای ﷻ ډېر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر گاڼه یې سمبال کړ. ډېر درود دې وي د اسلام پر گران پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایی پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختگونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانگې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانگړنو پر بنسټ چمتو او تألیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هېواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختگونو سره سم چمتو کړي. د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړېږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنگ دودول، د هېواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښښنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوې موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروگرامونو پلي کوونکی دی. د هېواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تور تم او ناپوهۍ په وړاندې یې جگړه خپله دنده گرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هېواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هېواد د زده کړې د نظام برۍ د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تېره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کېږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او وېش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپېځلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

سرلیکونه

مدني زده کړې

لومړي څپرکی: دولت

د څپرکي موخې

دولت او دندې يې ٣

د افغانستان له اساسي قانون سره آشنا شو ٧

سياسي نظام او خپل دولت په ښه توگه وپېژنو ١٠

دويم څپرکی: ولسواکي

د څپرکي موخې

ولسواکي څه شی ده؟ ١٦

خلك څنگه کولای شي چې د دولت په اداره کې گډون وکړي؟ ٢٠

ولسواکي په افغانستان کې ٢٢

درېيم څپرکی: ملګري ملتونه

د څپرکي موخې

ملګري ملتونه ۲۹
فرعي ارکان او په ملګرو ملتونو پورې اړوند سازمانونه ۳۳
د ملګروملتونو د کړو وړو شرحه ۳۷

څلورم څپرکی: د بشر حقونه

د څپرکي موخې

د بشر له حقونو سره آشنا کېدل ۴۳
په افغانستان کې د بشر حقونه ۴۶

لومړی څپرکی

دولت

په دې څپرکي کې دا لاندیني لوستونه شامل دي:

- دولت او دندې يې.
- د افغانستان له اساسي قانون سره آشنا شئ.
- سياسي نظام او خپل دولت په ښه توګه وپېژنئ.

د څپرکي موخې

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې د دې څپرکي ترلوستلو وروسته په لاندینیو پوهنیزو او مهارتي موخو باندې پوه شي:

- د دولت د جوړېدو په تاریخچه او د ټولنو لپاره د دولت د اړتیا په لاملونو پوه شي.
- د دولت ډولونه، زورواکي او ولسواکي دولتونه وپېژني.
- د دولت په دندو پوه شي.
- عادي قانون او اساسي قانون وپېژني او د هغو په توپير پوه شي.
- د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت له درې ګونو قواو او د هغو له دندو سره آشنا شي.
- د لویې جرګې په اړه او د هغې د جوړښت د دلیلونو په هکله معلومات لاس ته راوړي.

لومړی لوست

دولت او د هغه دندې

خبرې پرې وکړئ:

خپل ښوونځی په نظر کې ونیسئ او د لاندینیو پوښتنو په اړه خبرې سره وکړئ.

١.ستاسې ښوونځی د کومو اړتیاوو د پوره کولو لپاره جوړ شوی دی؟

٢..کوم خلک ستاسې په ښوونځي کې کار کوي؟ او هر یو یې کومې دندې لري؟

٣..آیا د دې دندو تر منځه همغږي او نږدیوالی شته؟

٤.دا همغږي څنګه او د چا له خوا منځ ته راځي؟

٥..که دا همغږي نه وي کومې ستونزې به منځ ته راشي؟

ولې دولت ته اړتیا لرو؟

په ښوونځي کې مدیر، مرستیال، سرښوونکی، ښوونکي، څارونکي، چپړاسیان او زده کوونکي هر یو یې ځانګړې دنده لري. دا ټولې دندې یو له بل سره نښتې دي او ستاسې د روزنیزو ښوونیزو اړتیاوو د ځواب لپاره همغږي کېږي. مدیر د کارکوونکو تر منځه د همغږۍ دنده پر غاړه لري. هر څومره چې د ښوونځي د غړو تر منځ همغږي زیاته وي په هماغه کچه، ښوونځی د خپلو دندو په سرته رسولو کې بریالی وي.

ټولنه د ښوونځي لوی انځور دی . ټولنه له کورنیو، ګروپونو او مؤسسو څخه جوړه شوې ده. دا هر یو د خلکو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي. دا برخې سره له دې چې یو له بل څخه جلا دي، خو بیا هم سره تړلي دي او یو د بل له مرستې پرته نشي کولی خپلې دندې سرته ورسوي.له دې کبله باید یو له بل سره همغږي ولري چې په ښه توګه خپلې دندې عملي کړي. که چیرته دا همغږي نه وي د ټولنې د افرادو ډېرې اړتیاوې بې ځوابه پاتې کېږي. له دې کبله ټولنه همغږۍ او نظم ته اړتیا لري او دا همغږي د دولت له خوا منځ ته راځي.

د لوست مطالبو ته په پاملرنې، خالي ځایونه په مناسبو عباراتو ډک کړئ.

د ټولنې د افرادو اړتیا ⟵ د ډول ډول موسساتو منځ ته راتلل ⟵ د همغږۍ ضرورت......

د دولتونو د منځته راتللو څرنګوالی

د بشري تاریخ په پیل کې د ځمکې په سر د انسانانو شمېر لږ او اړیکې یې ډېرې ساده وې. په تدریج سره د خپلوۍ ګروپونه او قبیلې جوړې شوې او د کورنۍ او قبیلې د غړو د اړیکو لپاره قواعد وټاکل شول. انساني ټولنه تر ډېره وخته د خپلوۍ او قبیلوي اړیکو په واسطه اداره کېدله. د کورنۍ او قبیلې مشر د کورنۍ او قبیلې د غړو تر منځ اړیکې تنظیمولې او نورو غړو به د هغوی د دستورونو اطاعت کاوه. ډېر وخت هغوی په دې برلاسي وو چې د قبیلې تر منځ ډېرې ستونزمنې او سختې لانجې حل او فصل کړي. دانساني ټولنې د پراخوالي په پایله کې، د هغې اداره کول هم ستونزمن شول او د خپلوۍ او قبیلوي قواعدو نور نشوای کولی چې د خلکو د نویو اړتیاو ځواب ووایي. د قبیلو ځینو مشرانو ډېر ځواک او امکانات برابر کړل، چې وکولی شي د خلکو پراخې ډلې اداره کړي، په دې ډول لومړني دولتونه جوړ شول. په ځینو سیمو کې نوي ځواکونه او سترې امپراطورۍ جوړې شوې. د ټولنو له پراخېدو سره جوخت نوي دولتونه منځ ته راغلل.

پرتله یې کړئ:

دوه ګروپونه په نظر کې ونیسئ چې هر یو یې په ځانګړې توګه په خپل ګروپ کې نظم او همغږي راوستې ده؛

۱- هغه ګروپ چې د چارو په سرته رسولو کې دګروپ د مشر را یې او نظر ته پام لري.

۲ - هغه ګروپ چې غړي یې په خپلو کې استازي ټاکي چې په مشورې سره وکولای شي د کارونو په اړوند تصمیم ونیسي. دا دوې تګ لارې سره پرتله کړئ او د هغو ښېګڼه او عیبونه په ګوته کړئ.

د دولت ډولونه:

کولای شو دولتونه په دوه ډلو انتخابي او زورواکي وويشو. زورواکی دولت هغه دولت دی چې د يو يا څو کسانو په اراده ولاړوي. په هغه کې پاچا يا د حکومت رئيس خپل ځان د خلکو واکمن بولي. په پخوا وختونو کې به ځينو مستبدو واکمنانو د خدايي دعوا هم کوله. پخواني حکومتونه اکثراً زورواکي حکومتونه وو، واکمنو به خلکو ته له پاملرنې پرته په خپله خوښه حکومت کاوه. همدارنګه يو ډول دولت موجود دی چې په هغه کې خلك يو کس له خپل منځ څخه ټاکي او هغه ته اجازه ورکوي چې ټولنه اداره کړي. په دې ډول دولتونو کې قوانين د خلکو د نماينده ګانو له خوا وضع کېږي. دغه ډول دولت ته کولی شو انتخابي دولت ووايو. زياتره جمهوري دولتونه انتخابي دي. زياتره شاهي دولتونه استبدادي وي. ځينی هېوادونه چې شاهي نظام يې د اساسي قانون پر بنسټ ولاړ وي هغه ته مشروطه شاهي وايي. په دې ډول حکومتونو کې د پاچا د محدود واک ترڅنګه د پارلمان استازي او لوړ پوړي مقامات د خلکو له خوا ټاکل کېږي چې دا ډول نظام هم وګړنيز ګڼل کېږي.

د اسلام په مقدس دين کې د حکومت کولو تګلاره په اسلامي بنسټونو ولاړه ده. اسلام کې مطلق حاکميت په لوی خدای ﷻ پورې اړه لري. او انسان په ځمکه باندې د لوی خدای ﷻ د خليفه په توګه شمېرل کېږي. ټول انسانان د لوی خدای ﷻ د قوانينو په وړاندې سره برابر دي. په دې ارزښمند دين کې ، حاکم د وړتيا، تقوا او د پوهې له مخې ټاکل کېږي، چې الهي قوانين پر بنده ګانو تطبيق او عملي کړي.

ګران هېواد افغانستان يو اسلامي دولت دی چې اساسي قانون يې د اسلام د مبين دين د حکمونو په رڼا کې جوړ شوی دی. دا مطلب د افغانستان د اسلامي جمهوريت په اساسي قانون کې په ښکاره ډول بيان شوی دی.[1]

---

(۱) دويمه ماده: د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت دين، د اسلام سپيڅلی دين دی.
دريمه ماده: په افغانستان کې هيڅ قانون نشي کولای چې د اسلام د سپېڅلي دين د معتقداتو او احکامو مخالف وي.

دولت کومې دندې لري:

د دولت دندو د وخت په تېرېدو سره اوله یو ځایه تر بل ځایه توپیر موندلی دی. د اوسنیو دولتونو ځینې مهمې دندې په لاندې ډول دي:

- په ټولنه کې د مختلفو موسسو تر منځه د همغږۍ د راوستلو لپاره د قوانینو او مقرراتو وضع کول.
- د قانون پر وړاندې د ټولنې د ټولو خلکو د برابرۍ په پام کې نیولو او د قوانینو اجرا کول.
- له کورنیو او بهرنیو تېري کوونکو څخه د هېوادوالو د حقوقو ساتنه.
- د سرحدونو څارنه او ساتنه او د بهرنیو دښمنانو د تېري مخنیوی.
- د هېوادوالو لپاره د ښوونې، روغتیا او هوساینې د خدمتونو سرته رسول.

د لوست تکرار:

- دولت د مؤسساتو، کورنیو، خلکو او ټولنې تر منځ د اړیکو د نظم او همغږۍ لپاره جوړېږي.
- دولتونه په ټولنه کې مختلفې دندې لري چې د قانون جوړول او پلي کول او د قانون ماتولو مخنیوی د هغه له مهمو دندو څخه شمېرل کېږي.
- دولتونه مختلف ډولونه لري لکه ولس واکي او زورواکي.

پوښتنې:

۱. ولې دولت ته اړتیا لرو؟
۲ . د دولت اړیکې د ټولنې له نورو اجزاو سره وښایاست.
۳ ..د دولت د ډولونو نوم واخلئ.

فعالیت:

د دولت ډولونه چې په لوست کې مو ولوستل، یو له بل سره پرتله او بیان یې کړئ.

۱. تاسې کوم ډول دولت غواړئ؟
۲ .زموږ دولت څه ډول دولت دی؟ ولې؟ پایله یې په ټولګي کې خپلو دوستانو ته ووایاست.

د افغانستان د اساسي قانون سره آشنا شو

خبرې پرې وکړئ:

د ښوونځي مدير يا سر ښوونکی تا سوته وايي چې کوم وخت بايد په ښوونځي کې اوسئ، څه ډول کالي بايد واغوندئ، بې له اجازې له ښوونځي څخه ونه وځئ …… دا امر او نهې چې مدير يې تاسې ته وايي څه نوم لري، څرنگه را پيدا شوي دي او د ښوونځي د ادارې سره څه مرسته کوي؟

هره ټولنه د نظم د ساتنې او د بې نظمۍ د مخنيوي لپاره امر او نهې ته اړتيا لري چې د هغې ټولنې اوسېدونکي هغه مراعات کړي.

که چېرې ښه ځير شو، زموږ د ټولنې ورځنۍ چارې د هغو قواعدو پر بنسټ ولاړې دي چې په ټولنه کې شته او ټول بايد هغه مراعات کړي. دولتونه هم داسې مقررات ټاکي او اعلاموي چې خلك د ټولنې د نظم د ساتنې لپاره هغه رعايت کړي. هغه مقررات چې د دولت له لورې ټاکل کېږي، قانون نومېږي.

اساسي قانون د نورو قوانينو مورگڼل کېږي او د هېواد هېڅ قانون نشي کولی د هغه پر خلاف وضع شي. په حقيقت کې اساسي قانون د هر هېواد هراړخيز قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند وروستۍ موخه او اصلي کرښلاره بيانوي او د هېواد اداري تگلاره او کرښلاره معلوموي.

اساسي قانون:

په ۱۳۰۱ هجري لمريزکال کې زموږ د هېواد لومړنی اساسي قانون تصويب شو او په دې توگه افغانستان د اساسي قانون لرونکو هېواد و په ډله کې شامل شو. د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون د لويې جرگې له خوا په ۱۳۸۲ لمريز کال د کابل په ښار کې تصويب شو.

د افغانستان داساسي قانون مهمې ځانگړنې په لاندې ډول دي:

۱.اسلامي توب:

د هېواد له اساسي قانون سره سم هېڅ قانون نشي کولی چې د اسلام دسپېڅلي دين د معتقداتو او احکامو مخالف وي.

۲.وګړنيز او پرګنيز توب:

د افغانستان د اسلامي جمهوريت له اساسي قانون سره سم، په افغانستان کې ملي حاکميت په ملت پورې اړه لري چې په مستقيم ډول يې په خپله يا يې د خپلو استازو له لارې عملي کوي.

۳.د بشري حقونو رعايت:

زموږ په اساسي قانون کې د خلکو د کرامت او انساني حقوقو ساتنې او د آزاديو او اساسي حقوقو تأمين ته پاملرنه شوې ده.

۴- د ټولنيز عدالت پلي کېدل او د هر ډول تبعيض له منځه وړل:

زموږ د هېواد په اساسي قانون کې په ټولنيز عدالت ټينګار شوی دی او تبعيض هر ډول چې وي (قومي، ژبنی، مذهبي، جنسي) منعه شوی دی.

د لوست تکرار:

۱.يوازې د قانون په رڼا کې ټولنه کولی شي، نظم او همغږي لاس ته راوړي.

۲.په ټولنه کې د حاکمو مقرراتو هغه برخه چې د دولت له خوا د خلکو لپاره وضع کېږي، قانون نومېږي.

۳اساسي قانون د هر هېواد يو عام قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند موخه او کړنلاره بيانوي.

٤.د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې د لويې جرګې له خوا تصويب شو.

پوښتنې:

۱. قانون تعريف کړئ.

۲. اساسي قانون تعريف کړئ.

۳. زموږ د اساسي قانون ځانګړنې کومې دي؟ لږ تر لږه دوه ځانګړنې يې بيان کړئ.

فعاليت:

د قانون د شتون ګټه مو په درس کې ولوستله، د مشرانو او ښوونکي په مرسته د قانون نورې ګټې پيداکړئ او په ټولګي کې يې ولولئ.

سیاسي نظام او خپل دولت په ښه توګه وپېژنئ

خبرې پرې وکړئ:

په تېرو شویو درسونو کې مو زده کړل چې د دولت مهمه دنده د نظم راوستل د قانون جوړول اوپلي کول دي. آیا پوهېږئ قانون د دولت په کومه برخه کې وضع او په کومه برخه کې پلي کېږي؟

زموږ دولت:

هر دولت د حکومت د ډول په پام کې نیولو سره د خپل رسمي نوم درلودونکی وي، زموږ د هېواد رسمي نوم (د افغانستان اسلامي جمهوریت) دی. دولتونه عموماً له درې برخو یا قواو څخه جوړېږي. زموږ دولت هم درې خپلواکې قوې لري:

١- مقننه قوه

٢- اجرائیه قوه

٣- قضائیه قوه

مقننه قوه:

زموږ په هېواد کې د قانون جوړولو خپلواکه رکن ملي شورا ده. د هېواد ټول قوانین د هغې په وسیله تصویبېږي. زموږ ملي شورا یا د هېواد پارلمان له دوه مجلسونو څخه جوړ شوی دی: ولسي جرګه او مشرانو جرګه.

ولسي جرگه:

د ملي شورا دا مجلس د ټول افغانستان د خلکو له استازو څخه جوړ شوی دی. د دې مجلس استازي په هرو پنځو کلونو کې یو ځل د خلکو له خوا د آزادو، پټو او مستقیمو ټولټاکنو له لارې ټاکل کېږي. ټاکل شوي استازي د خپلو دندو د لا ښو سرته رسولو لپاره په خپلو کې (د اداري هیئت) تر نامه لاندې یو هیئت ټاکي. د ولسي جرگې اداري هیئت د مجلس د اداره کولو دنده پر غاړه لري. د ولسي جرگې اصلي دنده د قوانینو وضع کول دي. استازي د کار د ښه پر مختگ لپاره تخصصي گروپونه جوړوي چې دې گروپونو ته کمېسیون وایي. هر استازی د یوه کمیسون غړیتوب لري. هر وړاندیز چې کېږي، تر هغه چې په مجلس کې د قانون بڼه غوره کړي لومړې په کمیسون کې تر بحث اوڅېړنې لاندې نیول کېږي او وروسته له اصلاح کیدو وروستنې بحث ته وړاندې کېږي.

مشرانو جرگه:

د مشرانو جرگې ځینې غړي د ټاکنې او ځینې غړي یې په انتصابي ډول دې مجلس ته لار مومي. دوه ثلثه استازي د ولایتي شوراگانو او د ولسوالیو له شورا څخه دې مجلس ته لار مومي. یو ثلث نور یې د تجربه لرونکو او پوهو شخصیتونو له منځه د جمهور رئیس له لوري انتصابېږي. د مشرانو جرگه هم د تخصصي کمېسیونو لرونکې ده. قوانین له معمول سره سم اول په ولسي جرگه کې او بیا په مشرانو جرگه کې تصویبېږي، چې د جمهور رئیس تر لاسلیك وروسته د اجرا وړ گرځي. د قوانینو پر تصویب سربېره چې د ملي شورا له مهمو دندو څخه شمېرل کېږي، د دولت د پرمختیایي کړنلارو تصویب، د دولتي بودجې تصویب، د نویو اداري واحدونو ایجادول او د بین المللي تړونونو او لوزنامو تصدیقول او یا له هغو څخه د افغانستان ایستل هم د ملي شورا پر غاړه دي.

اجرائیه قوه

آیا په دې پوهېدئ چې ستاسې ښوونځی د هېواد د اجرائیه قوې یو جز شمېرل کېږي؟
آیا کولی شئ د اجرائیه قوې نورې برخې چې ستاسې په چاپیریال کې فعالې دي، نومونه یې واخلئ؟

ټولې وزارتخانې او د هغو مختلف ریاستونه د هېواد په ټولو سیمو کې د اجرائیه قوې جز گڼل کېږي. د هر وزارت په سر کې یو وزیر دی چې د اجرایه قوې د رئیس یا جمهور رئیس او د ولسي جرگې په تائید ټاکل کېږي.

د اجرائیه قوې دندې دا دي:

۱. د اساسي قانون او عادي قوانینو اجرا او د محکمو فیصلې.
۲. د دولت د مالي بودجې تنظیمول او ملي شورا ته د هغې وړاندې کول .
۳. د پرمختیایي کړنلارو طرح او تطبیق.
٤. د مالي کال په ختم کې ملي شورا ته د سرته رسېدلو چارو او د نوې کال د مالي کړنلارې گزارش ورکول.

د اجرائیه قوې په سر کې جمهور رئیس ځای لري. جمهور رئیس د دولت د رئیس په توگه په درې واړو قواو باندې واکمن دی. جمهور رئیس په هرو پنځو کلونو کې یو وار دآزادو، عمومي، پټو او مستقیمو ټاکنو له لارې د خلکو له خوا ټاکل کېږي. جمهور رئیس ډېرې او مهمې دندې پر غاړه لري چې څو دندو ته یې اشاره کېږي:

- د اساسي قانون د صحیح اجرا څارنه.
- د وسله والو قواو لویه سر مشري.
- د ولسي جرگې په تایید د وزیرانو، د سترې محکمې د رئیس، لوی څارنوال او د سرې میاشتې د رئیس ټاکنه.
- د مشرانو د جرگې له غړو څخه د یو ثلث ټاکنه.

خبرې پرې وکړئ:

تر دې ځایه مو زده کړل چې اساسي قانون په تقنینیه قوه کې وضع او د اجرائیه قوې له لارې پلی کېږي. ستاسې په نظر که څوک له قوانینو څخه سرغړونه وکړي، د دولت کومه برخه باید د هغه څېړنه وکړي؟

قضائیه قوه:

د درس په تېرو شویو برخو کې مو زده کړل چې تقنینیه قوه قوانین وضع کوي او د هغه تطبیق کول د اجرائیه قوې پر غاړه دي. څرنگه چې په تیرو درسونو کې مو ولوستل د دولت له دندو څخه یوه هم د خلکو د حقوقو د ضایع کېدو مخنیوي او همدارنگه د قانون ماتولو مخنیوی دی. دا دنده د قضایه قوې پر غاړه ده. قضایه قوه، د قضا په هکله د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت یو خپلو اکه رکن دی. زموږ د قضائیه قوې په ترکیب کې ستره محکمه، ابتدائیه محکمې اود استیناف محکمې شاملې دي. ستره محکمه د قضائیه قوې په سر کې ځای لری او نهه غړي لري چې د جمهور رئیس او ولسي جرگې په تائید ټاکل کېږي. لنډه، دا چې د قضائیه قوې دنده د هغو اختلافاتو له منځه وړل دي چې

د هېوادوالو تر منځ او یا د هېوادوالو او دولت تر منځ پېښ شي. یعنې هر هېوادوال کله چې په دې پوه شي چې د ده حق د کوم بل فرد او یا دولت له خوا ضایع کېږي، هغه کولی شي محکمې ته شکایت وکړي.

لویه جرگه:

لویه جرگه هغه مجلس دی چې یوازې په افغانستان کې جوړېږي او د ملت د ادارې تر ټولو ستر مظهر گڼل کېږي. لویه جرگه دایمي مجلس نه دی او په ځانگړو شرایطو کې په مؤقت ډول جوړېږي. د لویې جرگې غړي عبارت دي له:

د ملي شورا غړي او د ولسوالیو او ولایاتو د شوراگانو رئیسان، د قوم، عالمان او مخور مشران.

لویه جرگه په لاندې حالاتو کې دایرېږي.

۱- د هېواد د خپلواکۍ، ملي حاکمیت، ځمکنۍ بشپړتیا د اړوندو چارو په باب تصمیم نیول.

۲- د اساسي قانون تعدیلول.

۳- د جمهور رئیس محاکمه کول.

لویه جرگه د جمهور رئیس له خوا دایرېږي، که چېرې دا جرگه د جمهور رئیس د محاکمې لپاره دایره شوې وي، نو جرگه د ولسي جرگې له خوا دایرېږي.

د لوست تکرار(۱)

- زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوریت دی.
- ملي شورا د هېواد مقننه رکن گڼل کېږي.
- اجرائیه قوه هغه قوانین چې د مقننه قوې له خوا وضع کېږي، د حکومت په واسطه، چې د وزیرانو له هیأت څخه تشکیل شوې ده، اجرا کیږي.
- ---
- ---
- ---
- ---

پوښتنې:

۱. د ملي شورا دندې ولیکئ.

۲. د اجرائیه قوې دندې ولیکئ.

۳. د جمهور رئیس دندې په لنډه توگه ولیکئ.

٤. قضائیه قوه له څو برخو جوړه شوې ده؟

۵ لویه جرگه د چا له خوا دایرېږي؟

فعالیت:

یوه له درې گونو قواوو څخه وټاکئ او د مشرانو او خپل ښوونکي په مرسته د هغه د دندو په باب لس کرښې ولیکئ.

(۱) گرانو زده کوونکو، له دې وروسته د خپل ښوونکي په مرسته د لوست مهم ټکي ولیکئ.

د ښپړکي لنډيز

• دولت د موسساتو، کورنيو او د ټولنې د غړو تر منځه د اړيکو، نظم او همغږۍ د راوستلو لپاره جوړيږي.

• دولتونه په ټولنه کې مختلفې دندې لري چې د قانون وضع او پلـي کول او د قانـون د ماتـولو مخنيوی د هغه له مهمو دندو څخه دي.

• دولتونه کولای شو په دوه ډولو يعنې په ولسواکي او زور واکي دولتونو وويشو.

• قانون په ټولنه کې د نظم او همغږۍ په راوستلو کې بنسټيز رول لـري.

• دټولو اصولو مجموعې ته چې د دولت او خلکو دندې د يو دبل سره بيانوي او د دولت او دولتي ارګانونو د کړنو ډول بيانوي، اساسـي قانـون ويل کيږي.

• د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې تصويب شو.

• زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت دی.

دولت د درې اصلي رکنونو درلودونکی دی اجرائيه قوه، مقننه قوه او قضائيه قوه.

• لويه جرګه زموږ د هيواد د ارادې ستر مظهر ګڼل کيږي

ولسواکي (دموکراسي)

په دې څپرکي کې له لاندينيو لوستونو سره آشنا کېږئ.

- ولسواکي څه شی ده؟
- خلک څرنگه کولی شي د دولت په اداره کې گډون وکړي.
- ولسواکي په افغانستان کې.

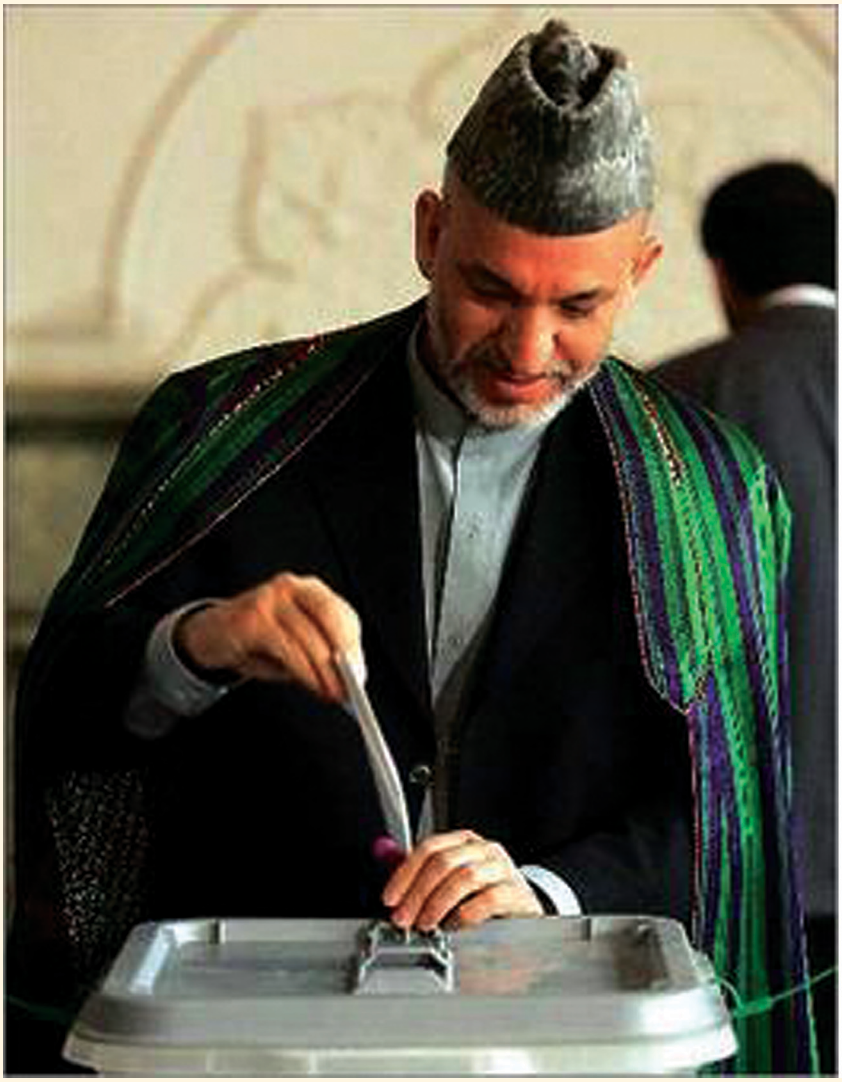

د څپرکي موخې

له زده کوونکو څخه هیله کیږي چې د څپرکي په پای کې وکولای شي:

- **ولسواکي تعریف کړي.**
- **د مستقیمې ولسواکۍ او استازې ولسواکۍ په باب معلومات ورکړي.**
- **د ولسواکۍ مهم اصول بیان کړي.**
- **په دولت کې د خلکو د ګډون په ارزښت او ډول پوه شي.**
- **په دولت کې د برخې اخیستلو او ګډون ته وهڅیږي.**
- **په دولت کې د خلکو د ګډون ډولونه وپېژني.**
- **په افغانستان کې د ولسواکۍ په تاریخچه پوه شي.**
- **د هېواد په اساسي قانون کې د ولسواکۍ په ارزښت خبر شي.**
- **په هېواد کې د ولسواکۍ له باندنیو اغېزو څخه خبر شي.**

ولسواکي څه شی ده؟

خبرې پرې وکړئ:

فرض کړئ چې تاسې د خپلو ټولګیوالو له منځه یو کس د خپل ټولګي د استازي په توګه ادارې ته معرفي کړئ، له لاندینیو تګلارو څخه کومه یوه غوره بولئ:

۱- ښوونکي مو هغه معرفي کړي؟

۲- تاسې یې په خپله وټاکئ؟

ستاسې په نظر، په سترو ګروپونو کې لکه: کسب ګر، سیاسي ګروپونه، حزبونه او د ملت په ګروپ کې تصمیمونه څه ډول نیول کېږي؟

په تېرو درسونو کې مو ولوستل، چې ټولنې د اداره کولو لپاره دولتونو ته اړتیا لري. ځینې دولتونه خلك په تصمیم نیولو کې نه شریکوي، دا ډول دولتونه عموماً په یو یا څو افرادوپورې تړلي دي خو ځینې دولتونه شته چې د تصمیم نیولو اصلي واك یې د خلکو په لاس کې دی او دولت یوازې د خلکو د تصمیم نیولو باصلاحیته استازی ګڼل کېږي.

کېدای شي تاسې د ولسواکۍ اصطلاح اورېدلې وي، آیا تاسې د دې اصطلاح د معنا په باب فکر کړی دی؟

دموکراسي يوه يوناني کلمه ده چې نن ورځ په ټولو ژبو کې ترې استفاده کېږي. دا کلمه د خلکو د حکومت په معنا ده، چې په پښتو ژبه کې ورته ولسواکي وايي.

ولسواکي په دې معنا ده چې حکومت د خلکو حق دی او همدا خلک دي چې باید د خپل هېواد د مسألو په هکله تصمیم ونیسي.

د زورواکۍ خوا ته د دولتونو د مخې کولو په پایله کې په پېړیو پېړیو ولسواکي د خلکو له فکر او خیال نه هېره شوه. په وروستیو پېړیو کې نړۍ د هغو پرمختیاوو چې د بشر د حقوقو په برخه کې یې درلودلې، د دې لامل وگرځېدل چې د دولتونو او خلکو پام د ولسواکۍ اصولو ته واړوي. ولسواکۍ ته د خلکو مخه کولو د شلمې پېړۍ په سر کې په بیړه پرمختگ وکړ او د دې لامل وگرځېدل چې زیاتره دولتونه ولسواکي ومني او په خپل دولت کې یې په کار واچوي.

نن ورځ ټولو دولتونو ولسواکي د یوې مناسبې تگلارې په توگه د خپل حکومت په اداره کې منلې ده. په نړۍ کې ډېر لږ دولتونه پیدا کېږي چې خپل ځان ولسواک نه بولي.

په ولسواکۍ کې واک په خلکو پورې اړه لري، خلك كله نېغ په نېغه خپل واك په كار اچوي چې دې ډول حكومت ته مستقیمه ولسواكي وايي. ستاسې په نظر نن ورځ دا ډول ولسواكي په نړۍ کې شته؟ په اوسنیو ټولنو کې د خلکو د شمېر د زیاتوالی له کبله د ټولو خلکو را غونډول په یوه ځای کې عملاً امکان نه لري. همدارنګه د هېوادونو مسألې ډېرې پېچلې شوې دي چې ټول خلك د هغو په باب د بحث او هغو ته د رسېدو وخت نه لري. له دې کبله له یو بل ډول ولسواکۍ څخه کار اخیستل کېږي چې د استازي ولسواکۍ یا د غیر مستقیمې ولسواکۍ په نامه یادېږي.

په استازي ولسواکۍ کې خلك د دولت ځینې چارواکي ټاکي، لکه د پارلمان استازي او هغو ته واك ورکوي چې د هېواد د اداري لپاره تصمیم ونیسي او قانون جوړ کړي او د دولت ځینې نور چارواکي او كار كوونكي وټاكي. په ځینو هېوادونو کې جمهور رئیس د پارلمان د استازو له خوا ټاكل كېږي. د خلكو ټاكل شوي استازي او جمهور رئیس د خلکو په وړاندې مسؤولیت لري او خلك كولای شي چې له هغوی څخه پوښتنې وكړي.

پرتله يې کړئ:

د مستقیمې ولسواکۍ او استازي ولسواکۍ په باب سره خبرې وکړئ او لاندینیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

- کوم ګډ اصول په دې دواړو ولسواکیو کې وجود لري؟

ولسواكي داسې اصول لري چې نن ورځ د بشري ارزښتونو تر نامه لاندې د ډېرو ټولنو د منلو وړ ګرځېدلي دي او هر كله چې دا اصول د دولت په تشكیل کې رعایت شي هغه ته ولسواك دولت وايي. د ولسواكۍ ډېر مهم اصول عبارت دي له :

١. د خلکو واکمني.
٢. د بشر د بنسټيزو حقوقو ضمانت.
٣. خپلواکه ټاکنې.
٤. د قانون په وړاندې برابري.
٥. د بیان آزادي.
٦. د ډېرکیو حکومت د لږکیو د حقوقو په ساتنې سره.
٧. د دولتي چارواکو ځواب ورکول د خلکو په وړاندې.

نن ورځ هم ولسواکي په ټولو هېوادونو کې يو شان نده او هر هېواد له خپلو ټولنيزو، اقتصادي او فرهنګي شرايطو سره سم د دولت په اداره او تشکيل کې ترې ګټه اخلي.

د درس مطلب ته په پاملرنې سره، آيا زموږ دولت، ولسواک دولت ګڼل کېږي؟ خپل دليلونه ووایاست.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --
- --
- --

پوښتنې:

۱. دموکراسي ته په پښتو او دري ژبو کې څه وايي؟

۲. مستقيمه او غير مستقيمه ولسواکي څه توپير سره لري؟

۳. آيا نن ورځ کولای شو د مستقيمې ولسواکۍ له لارې څخه د يو هېواد په اداره کې استفاده وکړو؟ توضيح ورکړئ.

٤. د ولسواکۍ له مهمو اصولو څخه د څلورو اصولو نومونه واخلئ.

فعاليت:

د ولسواکۍ د ګټو په هکله څو کرښې وليکئ.

خلک څنګه کولای شي چې د دولت په اداره کې ګډون وکړي؟

خبرې پرې وکړئ:

څرنګه چې مو په تېر درس کې ولوستل، د خلکو رایه د ولسواکۍ له مهمو اصلونو څخه شمېرل کېږي. ستاسې په نظر خلک څرنګه کولای شي خپله واکمني عملي کړي او په سیاسي تصمیم نیولو کې ګډون وکړي؟

په تېرو لوستونو کې مو ولوستل چې خلک په ولسواکو دولتونو کې کولای شي، په مستقیمه او یا د استازو له لارې د دولت په اداره کې ګډون وکړي. نو ویلای شو چې: ولسواک دولت د هېواد په سیاسي تصمیم نیولو کې، د خلکو د ګډون په بنسټ ولاړ دی. هر څومره چې د خلکو د ګډون کچه لوړه وي، په هماغه اندازه د ولسواکۍ اغېز په هغه دولت کې ډېر وي. په سیاسي چارو کې د خلکو د ګډون لپاره مختلفې لارې شته، چې د رای ورکولو او په مظاهرو کې له ګډون نه نیولې د دولتي لوړو پوستونو تر ولکې پورې پکې شامل دي، خو خلک په سیاسي چارو کې یوشان ګډون نه کوي. یو شمېر خلک یوازې په ټاکنو کې ګډون کوي او له نوماندو څخه یوه کس ته خپله رایه ورکوي. یو شمېر د سیاسي حزب غړي شي او د خپل حزب د موخو د پر مخ بیولو لپاره فعالیت کوي. ځینې نور بیا له دې نه په لوړه کچه د خپل ځان په نوماندولو سره کوښښ

کوي، دولتي پوستونه لاس ته راوړي چې د دولتي کړنلارو او تصميم نيولو او د هغو سرته رسولو ته لاره ومومي. يو شمېر نور چې د ګډون په لوړه کچه کې دي هغه کسان دي چې په ټاکنو کې بريالي شوي دي او په عمل کې يې دولتي پوستونه لاس ته راوړي دي. د ښه وضاحت لپاره لاندينې شکل ته پاملرنه وکړئ.

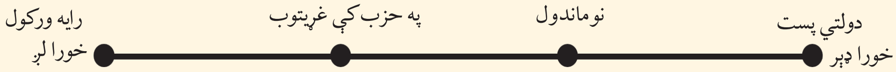

د دې لپاره چې سياسي ګډون ګټور وي، ټاکنې بايد خپلواکې، عمومي، پټې او په نېغ (مستقيم) ډول وشي چې خلک وکولای شي په خپله اراده او خوښه هغه څوک چې غواړي وټاکي او نور څوک خپله اراده پر هغوی ونه تپي. د سياسي ګډون يو بل ډول د لوړ پوړو د اعمالو د کنټرول او څارنې په ښه سرته رسېږي. څارنه هم له بېلو بېلو لارو سرته رسېږي د دولت په کړنو د څارنې له ډولونو څخه ځينې په دې ډول دي:

١-نيوکې؛ ډله ييزې مظاهرې او اعتراضونه؛

٢- د خلکو د استازو شتون د دولت په مختلفو برخو کې هم د خلکو له خوا د دولت د کنټرول يو ډول شمېرل کېږي؛

٣- رسنۍ هم د لوړ پوړو د کړنو په نيوکو کې خورا ستره ونده لري.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --
- --
- --
- --

پوښتنې:

١. د خلکو ګډون په دولت کې د ولسواکۍ سره څه تړاو لري؟

٢. د خلکو د ګډون لپاره کومې لارې شته دي؟

٣. د خلکو د ګډون کچه په سياست کې بيان کړئ.

٤. خلک له کومو لارو کولی شي د لوړ پوړو کړنې وڅاري؟

فعاليت:

دوه کسان چې تاسې يې پېژنئ، په نظر کې ونيسئ چې يو يې سياسي ګډون ډېر لري او بل يې لږ. د يو شکل پر مخ د دواړو موقعيتونه په نښه کړئ او د دې موقعيتونو په اړه خپل دلايل بيان کړئ.

ولسواکي په افغانستان کې

خبرې پرې وکړئ:

په تېرو لوستونو کې مو د ولسواکۍ اصول او په ولسواکو دولتونو کې د خلکو ونډې ولوستلې.

د تېر درس د مطالبو په نظر کې نیولو سره، لاندینیو پوښتنو ته ځواب ووایاست.

ستاسې په نظر ولې د افغانستان دولت ته ولسواک دولت ویلای شو؟ په دې هکله خپل معلومات ښرگند کړئ.

نن ورځ ولسواکي په نړۍ کې د حکومت کولو په اړه د بشر د یوې تجربې په توگه پېژندل کېږي. ولسواک حکومتونه د بشر په تاریخ کې زیات عمر نه لري. او د دې ډول حکومتونو مخینه په افغانستان کې ډېره لږه ده. زموږ په هېواد کې د خپلواکۍ او ولسواکۍ د لاس ته راوړلو لپاره، مبارزینو او خپلواکۍ غوښتونکو په کلونو کلونو مبارزه وکړه او په دې لاره کې یې ډېر درانده زیانونه وزغمل چې په پایله کې یې د خپلواکۍ غوښتونکو د هڅو او ټولنیزو فشارونو له امله د ولسواکۍ ځینې ارزښتونه په اساسي قانون کې درج شول او پارلمان چې د

ولسواکۍ بنسټ دی، جوړشو.

کله چې دا هیله پیدا شوه چې هېواد د ولسواک کېدو په خوا روان دی، جګړې پیل شوې چې د نورو شیانو په څېر یې په هېواد کې د ولسواکۍ جرړې او بنسټ هم له منځه یوړل او په هېواد کې یې د ولسواکۍ دوام له ستونزو سره مخامخ کړ. د بن له کنفرانس وروسته په هېواد کې د اوسني حکومت جوړېدو ته لاره هواره شوه. په نوي دولت کې کېدای شي چې ولسواکي له دوو اړخونو وکتل شي:

دموکراسي په اساسي قانون کې:

د هېواد نوی اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ کال کې تصویب شو د اسلامي او ولسواکۍ د ارزښتونو پر بنسټ ولاړ دی. څرنګه چې ولسواکي په اساسي قانون کې شته، خو په ځینو موادو کې په ښکاره ډول پرې رڼا اچول شوې ده. د اساسي قانون هغه مادې چې د ولسواکۍ ښکارندوی دي، په لاندې ډول دي:

۱. جمهور رئیس د خلکو او ولسي جرګې پر وړاندې مسئول دی.(۱)

۲. ټاکل او ټاکل کېدل د هر افغان تبعه حق دی.(۲)

۳. د ټولنو او ګوندونو جوړول د هېواد اتباعوته مجاز دي.(۳)

٤. د مظاهروکول د خلکو له خوا مجازګڼل شویدي.(٤)

آزادي، د هېوادوالو تر منځ د تبعیض نشتوالی، د قانون پر وړاندې برابري او د بیان آزادي د ولسواکۍ د اصولو له جملې څخه دي چې د اساسي قانون په موادو کې یې په ښکاره ډول تضمین شوي دي.

غور پرې وکړئ:

د ولسواکۍ د ارزښتونو او اصولو سره ستاسې د اشنایي په پام کې نیولو سره لاندینیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱. ولې د افغانستان اساسي قانون ته ولسواک قانون ویلای شو؟ مثالونه یې راوړئ؟

۲. د ولسواکۍ هغه ارزښتونه چې په اساسي قانون کې راغلي دي، تر کومې کچې پلي شوي دي؟

۱- د اساسي قانون نهه شپېتمه ماده.

۲- د اساسي قانون څلوردېرشمه ماده.

۳- د اساسي قانون پنځه دېرشمه ماده.

٤- د اساسي قانون شپږدېرشمه ماده.

د ولسواکۍ عملي اغېزې:

د جمهوري رياست ټاکنې:

د جمهوري رياست ټاکنې او د ولسي جرګې د استازو ټاکنې د خلکو د واك د پلي کېدو په درشل کې سرته ورسېدې. د جمهوري رياست په ټاکنو کې د هېواد په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره زموږ خلکو وکولای شول چې په خپلو آزادو رايو سره د هېواد اجرايوي لوړ مقام وټاکي. په دې ټاکنو کې د هېواد له ټولو قومونو څخه خلکو وکولای شول چې د لوړ مقام د لاس ته راوړلو لپاره خپل ځان ونوموي او يو د بل سره په سيالۍ لاس پورې کړي. دا ټاکنې په خپلواکه، عمومي، مستقيم او پټ ډول سرته ورسېدې. د ولسي جرګې پارلماني ټاکنې او ولايتي شوراګانو ټاکنې هم د جمهوري رياست له ټاکنو څخه لږه موده وروسته سرته ورسېدې. په دې ټاکنو کې هم نوماند و او هم د رای ورکولو لپاره کوم محدوديت موجود نه و. په همدې دليل زموږ پارلمان د ټولو قومونو له استازو څخه جوړ شوی دی چې مختلف سياسي فکرونه يې درلودل او وېې کولای شول په کافي اندازه رايې لاس ته راوړي، د ولايتي شوراګانو انتخابات هم په همدې ډول سرته ورسېدل.

مدني آزادي:

د ولسواکۍ له اصولو څخه يوه هم مدني آزادي ده. د مذهب آزادي، دګوندونو جوړولو آزادي، د مظاهرو او سوله ييزو اعتراضاتو آزادي، د ډله ييزو رسنيو له لارې د بيان آزادي، په کوم ډول چې په اساسي قانون کې تضمين شوي دي، په عمل کې هم خلك له هغو نه برخمن دي.

ولسواکي زموږ په هېواد کې نوې او ځوانه ده. له دې کبله د دولت او ملت دا دنده ده چې دا نيالګۍ وساتي چې دښمنان ونشي کولی هغه ته زيان ورسوي. د ناامنۍ پراخېدل په هېواد کې ولسواکي او ولسواکو ارزښتونو ته يو ستر خطر اوګواښ دی. له دې امله موږ ټول بايد هڅه وکړو چې نظم او امنيت په هېواد کې وساتو او هغه ته پراختيا ورکړو.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --
- --
- --
- --

پوښتنې:

۱. ملي واکمني (ملي حاکمیت) په اساسي قانون کې څه ډول طرح شوې ده او د ولسواکۍ سره څه اړیکې لري؟

۲. زموږ په اساسي قانون کې د ولسواکۍ کوم اصول څرګند شوي دي؟

۳. ستاسې په نظر، آیا د جمهوري ریاست او ولسي جرګې ټاکنې په افغانستان کې په ولسواکه توګه سرته ورسیدې؟ دلیل یې راوړئ.

فعالیت:

څو کاله وروسته تاسې هم کولای شئ چې په ټاکنو کې ګډون وکړئ د خپلو نظر وړ نوماندو ته به رایه واچوئ. هغه څوک چې تاسې یې د پارلمان د استازي او یا جمهور رئیس په توګه ټاکئ باید کومې ځانګړنې ولري؟ ستاسې د نظر وړ ځانګړنو درلودل به څه ګټه ولري؟ په ټولګي کې یې خپلو دوستانو ته بیان کړئ.

د ښېرکي لنډيز

دموکراسي د خلکو د حکومت معنا لري چې په پښتو ژبه کې د ولسواکۍ په نامه يادېږي.

ولسواکي په دې معنا ده چې حکومت د خلکو حق دی او همداخلک دي چې بايد د هېواد د مسايلو په باب تصميم ونيسي.

واک (حاکميت) په دوه ډولونو عملي کېږي.

۱- په مستقيمه توګه، چې خلک پر يو ځای را ټول شي او د خپل هېواد د ادارې لپاره تصميم ونيسي؛

۲- د استازو له لارې چې د خپلو استازو د ټاکنې له لارې خپل واک عملي کوي. په او سنيو ټولنو کې ولسواکي د استازو له لارې دود ده؛ ځکه د خلکو د ټولنې د زيات شمېر له کبله د خلکو را ټولول په يو ځای کې په عملي توګه امکان نه لري.

او د استازو په ولسواکۍ کې خلک د دولت ځينې مهم کارونه لکه: جمهور رئيس او د پارلمان استازي ټاکي او هغو ته دا واک ورکوي چې د خلکو له خوا تصميم ونيسي.

هر څومره چې د خلکو ګډون په سياسي تصميم نيولو کې زيات وي، دولت لا زيات ولسواک برېښي.

د خلکو ګډون په حکومت کې کېدای شي په ټاکنو کې ګډون، خپل د نظر ور نوماند ته د رای ورکولو نه نيولې، د لوړو دولتي پوستونو تر نيولو پورې په معنا وي.

د رسنيو له خوا د دولت د لوړپوړو چارواکو پر کارونو نظارت، کېدای شي د خلکو د ګډون يوه برخه وبلل شي.

ولسواکي د افغانستان په اساسي قانون کې اوچت ځای لري. همدارنګه د دې قانون په زياتو مادو کې صراحت لري.

د جمهوري رياست او پارلمان ټاکنې او همدارنګه د خصوصي آزادو رسنيو موجوديت په افغانستان کې د ولسواکۍ ځرګندوی دی.

د ولسواک حکومت مخينه په نړۍ او همدارنګه په افغانستان کې ډېره زياته نه ده.

دریم څپرکی

ملګري ملتونه

په دې څپرکي کې لاندیني درسونه لولئ:

- ملګري ملتونه.
- فرعي ارکان او په ملګرو ملتونو پورې اړوند سازمانونه.
- د ملګرو ملتونو د کړو وړو شرحه.

د ښځې کي موخې

له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې د دې ښځرکي په پای کې وکولای شي:

- د ملګرو ملتونو د جوړېدو دليلونه وويلای شي.
- د ملګرو ملتونو اصلي ارکان او د هغو د هر يوه دنده بيان کړي.
- د فرعي ارکانو او په ملګرو ملتونو پورې د تړلو سازمانونو ترمنځ توپيرونه وپېژني.
- د يونسکو، يونيسف او د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو د کميشنرۍ په باره کې معلومات ورکړای شي.
- خپلو موخو ته د رسېدو په لاره کې د ملګرو ملتونو بريالیتوبونه او ماتې تر يوې اندازې پورې و پېژني.
- په افغانستان کې د ملګرو ملتونو له فعاليتونو سره بلد شي.

ملګري ملتونه

خبرې پرې وکړئ:

په ډېرو پخوا زمانو کې خلکو داسې فکر کاوه چې له جګړې څخه خلاصون نشته. همدغه وجه ده چې د بشریت تاریخ له هغو خونړیو جګړو څخه ډک دی چې انسانانو په خپلو منځو کې کړي دي. ستاسې له نظره:

- آیا نن ورځ کولای شو چې په نړۍ واله کچه د جګړو د پېښېدو مخنیوی وکړو؟ څرنګه؟

د شلمې پېړۍ په لومړیو وختونو کې د هغې زمانې د اروپايي ځواکونو ترمنځ جګړه ونښته چې څلور کاله يې دوام وکړ او په میلیونونو خلک پکې ووژل شول. شاوخوا تر شلو کالو وروسته، بله جګړه بیا له اروپا څخه پیل شوه چې کلونه کلونه يې دوام وکړ. په دې جګړه کې هم په میلیونونو خلک ووژل شول. د شلو کالو په شاوخوا کې د دوو نړیوالو جګړو پېښېدل، د دې لامل شول چې سوله غوښتونکي کسان د جګړې د مخنیوي لپاره د حل لارې په فکر کې شي. د لومړۍ نړیوالې جګړې په پای کې د ملتونو د ټولنې (جامعه ملل) په نامه یو سازمان د جګړو د مخنیوي لپاره جوړ شو، خو دغه سازمان هم ونه کړای شول چې د جګړو د مخنیوي په لاره کې کوم بریالیتوب تر لاسه کړي. له یوې خوا هغه لویې دردوونکې پېښې او نه جبرانېدونکي

زیانونه چې د دویمې نړیوالې جګړې څخه پاتې شوي وو او له بله پلوه د زیاتو ورانوونکو نظامي وسلو جوړول لکه اتمي وسلې، د دې لامل شول چې خلک او د هغه وخت دولتونه د سولې ساتنې اړتیا، له پخوا څخه زیاته احساس کړي. په پای کې له زیاتو هڅو وروسته په۱۳۲٤ لمریز کال کې د (۵۱) غړو له خوا د ملګرو ملتونو د منشور په امضا کولو سره، ملګري ملتونه په رسمي توګه پرانیستل شول. نور هېوادونه کرار، کرار د ملګرو ملتونو غړي شول. اوسمهال ۱۹۱ هېوادونه په ملګرو ملتونو کې غړیتوب لري. زموږ هېواد افغانستان په ۱۳۲۵ لمریز کال کې د ملګروملتونو غړیتوب تر لاسه کړ. د ملګرو ملتونو ماڼۍ د امریکا د متحدو ایالتونو د نیویارک په ښار کې ده. په ملګرو ملتونو کې شپږ ژبې رسمیت لري چې له: انګلیسي، فرانسوي، اسپانوي، چینایي، روسي او عربي څخه عبارت دي.

خبرې پرې وکړئ:

تاسې زده کړل چې ملګري ملتونه د سولې او امنیت د ساتلو لپاره، جوړ شوي دي. ستاسې له نظره ملګري ملتونه کوم کارونه باید سرته ورسوي چې وکړای شي سوله او امنیت په نړیواله کچه وساتي؟

د ملګرو ملتونو (ارکان)

ملګرو ملتونو خپلو موخوته د رسېدو لپاره پخپل منځ کې د کار وېش ته اړتیا درلوده. هغه عمده ستنې (ارکان) چې د ملګرو ملتونو منشور د دې سازمان لپاره طرحه کړې دي دا دي:

عمومي ټولنه (مجمع عمومي) عمومي ټولنه د ملګرو ملتونو د ټولو غړو مجموعې ته ویل کېږي، چې هر غړی یې په عمومي غونډو کې د یوې رایې حق لري. د نورو غړو منل، د پخوانیو غړو ځنډول (تعلیق) او یا لیرې کول او د امنیت شورا د غیر دایمي غړو ټاکنه، د عمومي ټولنې دندې دي.

د امنیت شورا:

د امنیت شورا له پنځلسو غړو څخه جوړه شوې ده چې پنځه غړي يې دايمي او لس نور غړي يې غير دايمي دي. دايمي غړي يې امريکا، روسيه، انګلستان، فرانسه او چين هېوادونه دي. غير دايمي غړي په هر دوو کالو کې يو ځل د عمومي ټولنې له خوا ټاکل کېږي.د امنيت د شورا ټول تصميمونه بايد د دې شورا د ټولو دايمي غړو په موافقې سره ونيول شي. د يوه دايمي غړي مخالفت د يوه تصميم داجرا کولو لپاره مانع او خنډ ګرځي. دغه مخالفت ته چې د يوه تصميم د اجرا مانع ګرځي په اصطلاح کې د هغه تصميم ته ويټو کول وايي. د امنيت د شورا دنده د سولې ساتل دي چې په لاندينيو دوو طريقو سرته رسېږي.

۱- په سوله ييز ډول د اختلافونو حل و فصل کول.

۲- سولې ته د ګواښ او يا تېري په وخت کې عملي اقدام کول.

اقتصادي، اجتماعي شورا: دا شورا د غړو هېوادونو د اقتصادي او ټولنيزې ودې لپاره زيار باسي.

د عدالت نړيواله محکمه: که چېرې د هېوادونو تر منځ اختلافات موجود وي، نو کولای شي چې دغې محکمې ته چې مرکز يې د هالنډ هېواد د (لاهه) په ښار کې دی، شکايت وکړي او د غور غوښتنه وکړي.

دارالانشا[٤]: دارالانشاء له يو کس سرمنشي او يو شمېر کارمندانو څخه جوړه شوې ده. د ملګرو ملتونو سرمنشي د سازمان د ټولو چارو نظم او ترتيب برابروي او همغږي کوي يې او د عمومي ټولنې او امنيت شورا مصوبې نېغ په نېغه اجرا کوي او يا د هغو د اجرا نظارت کوي. همدارنګه سرمنشي کولای شي چې د امنيت د شورا پام هرې هغې موضوع ته را واړوي چې نړيواله سوله او امنيت د خطر سره مخامخ کوي.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --
- --
- --
- --

پوښتنې:

١. د ملګرو ملتونو جوړېدو موخې وليکئ.
٢. د عمومي ټولنې دنده څه شی ده؟
٣. د امنيت شورا کومې دندې لري؟ ويې وايئ.
٤. د ملګرو ملتونو د اصلي ستنو (ارکان) نومونه واخلئ او د ملګرو ملتونو د سرمنشي دندې وليکئ.

فعاليت:

شعر په ځير سره ولولئ او لاندې پوښتنې ته ځواب ورکړئ؟

بنی آدم اعضـــای یـکــدیگرنــد * که در آفرینش زیک گوهراند
چـو عضـوی به درد آورد روزگــار * دیگر عضـــوها را نماند قـــرار

د سعدي د دغه شعر او د ملګرو ملتونو د دندو تر منځ څه اړيکه موجوده ده؟ ويې واياست.

فرعي ارکان او د ملګروملتونو اړوند سازمانونه

خبرې پرې وکړئ:

انځورونو ته په ځير سره وګورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱. دغه آرمونه [۱] په کومو موسسو پورې اړه لري؟

۲. آيا د دغو مؤسسو خدمتونه مو چېرې ليدلي دي؟ که ليدلي مو وي نو تشريح يې کړئ.

په تېر لوست کې د ملګرو ملتونو د جوړېدو په دليلونو باندې پوه شو. همدارنګه د هغه اصلي دندې او ارکان مو وپېژندل. په دې لوست کې د ملګرو ملتونو اړوندو فرعي ارکانو او تخصصي مؤسسو سره آشنا کېږو.

(۱) آرم ديو دولت، اداري يا موسسې ځانګړې نښه چې د کاغذ پرمخ يا کوم بل شي باندې يې وکاږي.

د ملګرو ملتونو جوړېدل د نړۍ د هېوادونو ترمنځ د سترو او پراخو همکاریو او مرستو پیل وګرځېد. د دغو مرستو زیاته برخه هغه مرستې دي چې د ملګرو ملتونو په منشور کې یې وړاندوینه نه وه شوې. له دې کبله، د ملګروملتونو فرعي ستنې یا ارکان فعال شول چې وکولای شي نړیوالو مرستو ته په ټولو برخو کې پراختیا ورکړي. ځینو خپلواکو تخصصي سازمانونو چې په نړیواله کچه یې فعالیت کاوه له ملګرو ملتونو سره یې ځینې قراردادونه لاسلیک کړل چې خپل پروګرامونه د ملګروملتونو سره په همغږۍ کې عملي کړای شي. همدا وجه ده چې هغو ته د ملګرو ملتونو اړوند تخصصي سازمانونه وایي. په عمومي ډول د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه په دریو کاري ډلو وېشل کېږي.

۱. د کرنیزو، صنعتي، پولي بانکي(اقتصادي) چارو د پراختیا موسسې؛

۲ . د خدمتونو او اړیکو نیولو موسسې؛

۳ . ټولنیزې، فرهنګي او روغتیایي موسسې؛

دغه مؤسسې او سازمانونه د کرنې او نړیوالو اړیکو د پراختیا په لاره کې او په نړیواله کچه د ژوندانه د ټولنیزې، فرهنګي او روغتیایي سطحې د لوړتیا لپاره فعالیت کوي. په دې ځای کې د یادو شویو سازمانونو د ځینو مهمو سره یې آشنایي پیدا کوو.

یونسکو:

ستاسې له نظره څرنګه کولای شو چې دوامداره سوله منځته راوړو؟

د ملګرو ملتونو اړوندو تخصصی سازمانونو څخه یو یې هم د زده کړې ، علمي او فرهنګي چارو سازمان یا یونسکو (UNESCO) دی. تر دې دمخه مو زده کړل چې ملګري ملتونه په نړۍ کې د سولې د منځ ته راتلو د انګېزې له مخې منځته راغلل. له هغه ځایه چې ملګري ملتونه یو سیاسي سازمان دی او له دولتونو څخه استازیتوب کوي، په یوازې توګه نشي کولای چې په نړۍ کې د جګړې لانجه حل کړي. د یونسکو بنسټ ایښودونکو دا عقیده درلوده چې جګړه لومړی د انسان په ذهن کې را پیدا کېږي. له دې کبله د سمې زده کړې او روزنې په ترڅ کې باید د بشر په فکر کې د سوله غوښتنې حس هم راپیدا او پیاوړی کړو، نو علم او پوهې او د انسان روزنې ته په زیاتې پاملرنې سره کولای شو چې داسې انسانان وروزو چې جګړه د اختلافاتو د حل او له منځه وړلو یوازینۍ لاره ونه ګڼي. له همدې کبله د ملګرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنګي سازمان یعنې یونسکو منځته راغلی دی.

خبرې پرې وکړئ:

آیا تر اوسه پورې مو د هغو مختلفو ستونزو په هکله چې تاسې ور سره مخامخ یاست، فکر کړی دی؟ د هغو بېلګې او مثالونه وښایاست. د هغو د کموالي لپاره کومې حل لارې ستاسې په نظر درځي؟ د هغو په هکله په ټولګي کې سره وغږېږئ.

یونیسف:
د ملګروملتونو د فرعي ارکانو له جملې څخه يو يې د ملګروملتونو د ماشومانو صندوق دی چې په لنډ ډول يونيسف (UNICEF) ورته وايي. د يونيسف موخه د نړۍ د ټولو ماشومانو لپاره له امن، سلامتيا، مناسبو خوړو او ګټورې ښوونې او روزنې سره مرسته کول دي. همدارنګه يونيسف د ښځو پر وړاندې د هر ډول توپير کولو (تبعيض) له منځه وړلو څخه ملاتړ او د نجونو په زده کړه ټينګار کوي. يونيسف هڅه کوي چې هغه خنډونه کم کړي چې د ماشومانو امنيت او سوکالي ګواښوي او د ماشومانو سره د هغوی حقوقو ته د رسېدو په لاره کې چې د پوهې، روغتيا او مناسبې ښوونې او روزنې څخه عبارت دي، مرسته وکړي.

د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو عالي کمېشنري:
په هر هېواد کې د جګړې خورا مهمې او ډېرې زيان اړوونکې پايلې په جګړه ځپلې سيمه کې د زيات شمېر اوسېدونکو بې کوره کېدل او بې ځايه کېدل دي. په همدې دليل سره، ملګرو ملتونو د خپلو فعاليتونو يوه برخه د بې ځايه شويو او کډوالو د چارو د ترسره کېدو لپاره ګمارلې ده. د کډوالو په چارو کې د ملګروملتونو کميشنري UNHCR د ملګروملتونو فرعي رکن دی چې په دې برخه کې فعاليت کوي. د دې کميشنرۍ تر ټولو ستره دنده د کډوالو څخه د نړيوال ملاتړ رامنځ ته کول، د دوی د لومړنيو اړتياوو د پوره کولو سره مرسته کول او د دوی د اساسي حقوقو د تر پښو لاندې کېدو څخه مخنيوی دی.

د لوست تکرار:

- ---
- ---
- ---
- ---
- ---
- ---

پوښتنې:

۱. د ملګروملتونو تخصصي سازمانونه د کومو موخو د سرته رسولو لپاره منځته راغلي دي؟
۲. د ملګرو ملتونو اړوندو تخصصي سازمانونو فعالیتونه په څو برخو وېشل کېږي؟
۳. د یونسکو دندې بیان کړئ.
٤. یونیسف څه ډول سازمان دی؟ توضیح یې کړی.
۵. د ملګروملتونو د کډوالو د عالي کمېشنرۍ مرستې څه ډول خلکو ته رسېږي؟

فعالیت:

په دې باره کې چې د ملګروملتونو اړوند کوم سازمان ستاسې د اوسېدو په ځای کې فعالیت کوي، معلومات ترلاسه کړئ؛ بیا د هغو د فعالیت په هکله یو راپور ترتیب کړئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

د ملګرو ملتونو د کړو وړو شرحه[1]

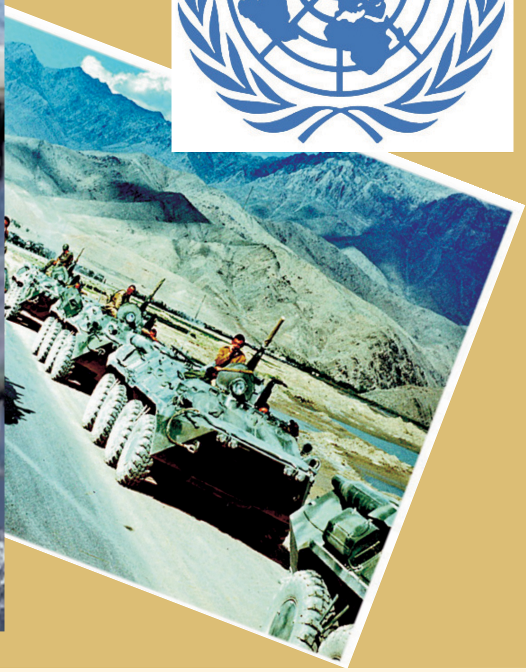

خبرې پرې وکړئ:

په تېر لوست کې مو ولوستل چې ملګري ملتونه د ځانګړو موخو د تر سره کولو لپاره جوړ شوي دي. ستاسې په نظر:

۱. ملګروملتونو هغه موخې څو مره تر سره کړي دي؟

۲. په افغانستان کې څومره بریالي شوي دي؟

پوهېږو چې ملګري ملتونه د دویمې نړیوالې جګړې تر پای ته رسېدو وروسته، نړیوالې سولې او امنیت ته د انسانانو د جدي اړتیا او غوښتنې له کبله جوړ شول. په تېرو لوستونو کې د ملګروملتونو له موخو، پروګرامونو، اصلي او فرعي ستنو (ارکان) او تخصصي موسسو سره بلد شو. په دې لوست کې د ملګروملتونو کارنامه په لاندینیو درېو حوزو (سیمو، ساحو) کې تر څېړنې لاندې نیسو:

(۱) د تاریخ یا د چا د حال د شر حې په معنا، یا هغه پاڼه چې په هغو کې د کوم کارګر او یا زده کوونکي د زده کړې جریان لیکل کېږي. دلته د ملګرو ملتونو کړه وړه چې په کومو برخو کې فعالیت کوي، بیانوي.

۱. د جګړې مخنيوی او د سولې رامنځته کول.
۲. د کار د پيدا کېدو او د غريبۍ او فقر پر ضد د مبارزي کولو له لارې د ژوندانه د سطحې لوړول.
۳. د هېوادونو ترمنځ په سوله ييزه توګه د اختلافونو له حلولو سره مرسته کول.

د جګړې مخنيوی او د سولې رامنځته کول

ملګرو ملتونو په ډېرو ځايونو کې د جګړې د مخنيوي او سولې د رامنځته کولو لپاره خپل اقدامات کړي دي. ځينې مهمترين اقدامات چې څو ځله د ملګرو ملتونو له خوا عملي شوي دي عبارت دي، له:

۱. د احتمالي جګړې د مخنيوي لپاره د ملګروملتونو د سوله ساتونکو ځواکونو ځاي پر ځای کول.
۲. په جګړه کې له ښکېلو خواوو څخه د وسلو را غونډول.
۳. د ملګرو ملتونو د سرمنشي په منځګړيتوب په جګړه کې د ښکېلو غاړو خبرو اترو ته هڅول.

له دې ټولو اقداماتو سره سره ملګري ملتونه په ځينو ځايونو کې د خپلو موخو په تر سره کولو، نه دي بريالي شوي. په همدې دليل، موږ د ملګرو ملتونو له جوړېدو څخه تر اوسه پورې د نړۍ په ډېرو ځايونو کې زياتې جګړې په سترګو وليدې. د بېلګې په توګه په تېرو دېرشو کلونو کې زموږ په هېواد کې جګړې، زموږ په ګاونډ کې د عراق او ايران جګړه، په ختيځه اروپا کې د بوسنيا هرزګوينا او يو ګوسلاو يا بحرانونه ياد ولی شو.

د ملګرو ملتونو د سولې د رامنځته کولو په لاره کې ستره ناکامي، د فلسطين مسأله ده چې دوی ونه کړای شول د فلسطين خلکو ته د هغوی حقوق بېرته ورکړي ځکه چې د هغوی خاوره تر اوسه پورې د اسرائيلو تر ولکې او اشغال لاندې ده.

د کار پيدا کول او د غريبۍ پر ضد مبارزه

په ټوله نړۍ، په ځانګړې ډول په خوارو هېوادونو کې، د ژوندانه د سطحې لوړول، د کار پيدا کول او د غريبۍ پر ضد مبارزه کول، د ملګروملتونو نورې موخې دي. د ملګرو ملتونو هغه اصلي رکن چې د دغه ډول پروګرامونو د سمبالولو دنده يې پر غاړه ده، له اقتصادي او اجتماعي شورا څخه عبارت دی. همدارنګه نړيوال بانک، د خوړو او کرنې نړيوال سازمان (فاو) د کرنې د پراختيا بانک او د بيا رغونې او پراختيا نړيوال بانک د ملګرو ملتونو اړوندې هغه مؤسسې دي چې په دې برخه کې کار او فعاليت کوي. نړيوال بانک وروسته پاتې هېوادونو ته د دې لپاره پور ورکوي چې هغوی وکړای شي د کرنې او صنعت په چارو کې پرمختګ وکړي. له دې سره سره نن سبا په نړۍ کې اقتصادي او ټولنيزې نابرابرۍ ډېرې زياتې دي. ځينې هېوادونه له ډېرې غريبۍ او نېستۍ سره لاس او ګرېوان دي او هر کال يو زيات شمېر خلک په دې هېوادونو کې د غريبۍ او لوږې له لاسه مري. ملګروملتونو د مختلفو دلايلو له کبله يدې هېوادونو کې د غريبۍ او لوږې د منځه وړلو لپاره، ټينګ او غوځ ګامونه نه دي پورته کړي.

د اختلافونو سوله ییز حل:

د ملګرو ملتونو له مهمو کارونو څخه یو هم د عدالت د نړیوالې محکمې جوړېدل دي چې د نړیوالو اختلافونو د حل کولو لپاره جوړه شوې ده. د هغو دوسیو شمېر چې د عدالت نړیوالې محکمې ته راجع کېږي ورځ په ورځ زیاتېږي.

افغانستان او ملګري ملتونه:

په دې پوهېږو چې زموږ هېواد د ملګرو ملتونو له غړو هېوادونو څخه، یو هېواد دی. ملګري ملتونه په فعاله توګه په افغانستان کې بوخت دي. دغه سا زمان په مختلفو برخو لکه: بې وسلې کول، د مخدره توکو کنترول، تولید او قاچاق مخنیوی، بیارغونه او په ټول هېواد کې د امنیت ساتلو په چارو کې د افغانستان له خلکو سره مرسته کوي.

په دې هکله، د امنیت شورا نړیوالو سوله ساتو ځواکونو (ISAF) ته اجازه ورکړه چې له کابل څخه بهر هم فعالیت وکړي.

د ملګرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنګي سازمان (یونسکو) هڅه کوي چې د فرهنګي میراث په ساتلو کې له افغانانو سره ملتیا وکړي. د ملګروملتونو د ماشومانوصندوق (یونیسف) د ځینو خطرناکو او د مخنیوي وړ ناروغیو، لکه: تیتانوس، پولیو او شري پر وړاندې د ښځو او ماشومانو د واکسین په برخه کې مرسته کوي.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --

پوښتنې:

۱. آیا ملګري ملتونه په نړۍ کې د جګړې په مخنیوي کې بریالي شوي دي؟
۲. ملګري ملتونه د کومو موسسو په واسطه په نړۍ کې د غریبۍ د له منځه وړلو لپاره هڅه او کوښښ کوي؟
۳. د ملګرو ملتونو کومې برخې د افغانستان د بیا رغونې په چارو کې زموږ له خلکو سره مرسته کوي؟

فعالیت:

له لسو کسانو سره مصاحبې وکړئ او له هغو څخه وغواړئ چې لاندینیو پوښتنو ته ځواب ورکړي:

ملګري ملتونه په افغانستان کې د سولې او امنیت په راوستو کې څومره بریالي دي؟

ډېر ⬭ منځنی ⬭ لږ ⬭

ځوابونه په نښه کړئ، په پای کې یې جمع کړئ او ویې ګورئ چې څو کسو ډېر په نښه کړي دي. څو کسو منځنی په نښه کړي دي او څو کسو لږ په نښه کړي دي. پایله یې په ټولګي کې ولولئ.

دځپرکي لنډيز

ملګري ملتونه له دويمې نړيوالې جګړې وروسته د نړيوالو غوښتنو په ځواب کې جوړ شول چې د سولې د ټينګښت او امنيت رامنځته کېدل وو. ملګري ملتونه اصلي ارکان لري چې له عمومي ټولنې، امنيت شورا ، اقتصادي- اجتماعي شورا ، د عدالت نړيواله محکمه او دارالانشا څخه عبارت دي.

يونيسف او د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو عالي کمېشنري د دې سازمان د فرعي ارکانو له جملې څخه دي. يونسکو په ملګرو ملتونو پورې تړلی سازمان دی.

د ملګروملتونو اړوند سازمانونه په درېو کاري ډلو وېشل کېږي.

۱. د کرنې د پراختيا، صنعت، پولي، بانکي (اقتصادي) موسسې.

۲. خدماتي او ارتباطي موسسې.

۳. ټولنيزي، فرهنګي او روغتيايي موسسې.

د ملګروملتونو کارنامه په لاندې درېو حوزو کې څېړل کېږي:

۱- د جنګ مخنيوی ۲- د ژوندانه د سطحې لوړېدل او د غريبۍ کمول، ۳- د هېوادونو تر منځ په عادلانه توګه د اختلافونو حلول. د دې حالاتو په هر يوه کې ملګرو ملتونو برياليتوبونه او ناکامۍ ليدلې دي. د ملګرو ملتونو مهمه ناکامي د فلسطين په موضوع کې ده، ځکه ويې نه کړای شول هغوی ته خپل حقونه بېرته ور په برخه کړي. ملګري ملتونه په افغانستان کې پراخ او فعال شتون لري.

څلورم څپرکی

د بشر حقونه

په دې څپرکي کې لاندینیو درسونه لولو.

- د بشر له حقونو سره آشنا کېدل.
- په افغانستان کې د بشر حقونه.

د څپرکي موخې

د دې څپرکي په لوستلو سره زده کوونکي باید وکولای شي چې:

- د بشر حقونه تعریف کړي.
- د بشر له حقونو څخه ځینې مهم يې وپېژني.
- د بشر د حقونو د نړیوالې اعلامیې له اهمیت او ټولنیزې محتوا سره بلد شي.
- د اسلام له سپېڅلي دین سره د بشر د حقونو په اړیکو پوه شي.
- زموږ په اساسي قانون کې د بشر د حقونو ځای وپېژني؟
- د افغانستان د بشر د حقونو له خپلواک کمېسیون سره بلد شي.

د بشر له حقونو سره آشنا کېدل.

خبرې پرې وکړئ:

لاندینیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:

- د بشر د حقونو د معنا سره څومره بلدتیا لرئ؟
- آیا کولی شئ چې د ځینو نومونه واخلئ؟

تاسې هرو مرو (د بشر د حقونو) اصطلاح د مختلفو کسانو او یا هم له رسنیو څخه اورېدلې ده. په دې درس کې د بشر د حقونو له مفهوم سره زیاته آشنایي پیداکوئ.

د بشر حقونه څه شی دي؟

د بشر حقونه د (بشر) او (حقونو) د دوو کلمو له یو ځای کېدو څخه جوړ شوي دي. حقونه د حق جمع ده او (حق) د طلب او استحقاق په معنا دی. بشر د هغه ټولو انسانانو په معنا دی چې د ځمکې پر مخ ژوند کوي. د بشر حقونه د یو شمېر هغو حقونو او ارزښتونو څخه عبارت دي چې هر انسان باید په خپل ژوندانه کې له هغو څخه برخمن وي لکه: د آزادی حق. د ژوندانه حق، د برابری او عدالت حق. ټول انسانان باید له دغو حقونو څخه برخمن وي او د نژادي، جنسیتي، فرهنگي، دیني او جغرافیایي توپیرونو لپاره، باید له هغو څخه بې برخې نه شي. د اسلام په سپېڅلي دین کې انسان له ځانگړي درناوي څخه برخمن دی او زیات حقونه لري.

هیڅوک د دې حق نه لري چې په خپل سر هغه له ده څخه واخلي.
کله کله زورور کسان د خپل جسمي او ټولنيز زور څخه په ګټې اخيستنې د نورو خلکو انساني حقونه تر پښو لاندې کوي. د تاريخ په اوږدو کې دغه راز ډېرې پېښې د دې لامل شوي چې پوهان او د ټولنيزې روغې جوړې غوښتونکي د هغه لپاره د حل لاره ولټوي.
د انساني ارزښتونو تبليغول او رواجول د انساني ضد عادتونو او بې عدالتيو پر خلاف مبارزه کول ، په دې لاره کې د سوله غوښتونکو له هڅو څخه عبارت دي. د دې هڅو په رڼا کې د بشر د حقونوتر پښولاندې کول کم شول. د بشر د حقونو موخه د ټولنې او ولسونو د حقونو د امنيت او د ژوندانه د کچې د لوړتيا ضمانت کول دي. بشري حقونه نن ورځ د بشري ټولنو له ډېرو مهمو ارزښتونو څخه شمېرل کېږي. د بشر د حقونو په باره کې خورا مهم نړيوال سند((د بشر د حقونو نړۍ واله اعلاميه)) ده.

د بشر د حقونو نړيواله اعلاميه:

د بشر د حقونو نړيواله اعلاميه هغه نړيوال سند دی چې د ملګرو ملتونو د عمومي مجلس له خوا تصويب شوه. دغه اعلاميه د نړيوالو خورا مهمو سندونو له جملې څخه ده چې موخه يې د ټولو انسانانو لپاره د برابرو حقونو او بنسټيزو آزاديو خوندي کول دي. د دې حقونو خونديتوب کېدای شي چې د نړيوالې سولې لپاره يو ضمانت شي. په لومړنۍ او دويمې نړيوالو جګړو کې د مليونونو انسانانو وژنه او بې کوره کېدل، په نړۍ کې د بشر د حقونو څخه ښکاره سرغړونه وه. د دا ډول سترو دردونکو پېښو د تکرار د مخنيوي لپاره، د مختلفو هېوادونو استازو د بشر د حقونو خورا مهم اصول او ارزښتونه د بشرد حقونو په نړيواله اعلاميه کې سره را غونډ (تدوين) کړل او د هغو د عملي کولو په هکله يې خپله ژمنه اعلان کړه. ځينې خورا مهم حقونه چې په دې اعلاميه کې راغلي دي، دا دي:

۱- د ژوند حق:

په دې معنا چې هر څوک د ژوند کولو حق لري او هيڅوک نه شي کولی چې په خپل سر دغه حق له چا څخه واخلي.

۲- آزادي او ځانګړی امنيت

د چا په ځانګړې (شخصي) آزادۍ او امنيت باندې بايد تېری ونه شي.

۳- د قانون پر وړاندې د برابرۍ حق

ټول خلک د قانون پر وړاندې يو ډول دي. قانون د ټولو په وړاندې بايد يو ډول تطبيق شي.

۴- د وګړو انساني کرامت: انسان يو با ارزښته او د درناوی وړ موجود دی. د هغه د دغه حق بايد ټول درناوی وکړي.

۵- د واده کولو حق: هر څوک د دې حق لري چې په خپل اختيار او بشپړ رضايت سره واده وکړي. په واده کولو کې د ښځې او يا نارينه مجبورول منع دي.

۶- د شتمنۍ (مالکيت) حق: يعنې دا چې د انسان شتمني او مالکيت د درناوي وړ دي او هيڅوک نه شي کولی چې په خپل سر دغه حق له چا څخه په زور واخلي.

۷- د فکر، عقیدې، بیان او مطبوعاتو آزادي: په دې معنا چې هر څوک کولی شي آزاد فکر وکړي او په آزاده توګه هغه بیان او خپور کړی شي.

۸- د ښوونې او روزنې حق:

هر څوک د دې حق لري چې له مناسبې ښوونې او روزنې څخه برخمن شي. لږ تر لږه لومړنۍ زده کړې باید وړیا او جبري شي. هغه ارزښتونه چې د بشر د حقونو په نړۍ واله اعلامیه کې راغلي دي، نړۍ وال او ټولنیز دي، خو د هغو رواجول او پراختیا له کوچنیو چاپېریالونو، لکه: کورنۍ، ښوونځي، او ټولنې څخه پیلېږي او بیا د ملي او نړیوالې ټولنې تر کچې پورې پراختیا مومي، خو کورنۍ او ښوونځي، هغه وخت دغه ارزښتونه رعایت کولی او یا ماشومانو او زده کوونکو ته ور انتقالولای شي، چې دوی په خپله د بشر له حقونو څخه برخمن وي.

د لوست تکرار:

- --
- --
- --
- --
- --
- --

پوښتنې:

۱. د بشر حقونه تعریف کړئ.
۲. آیا اسلام د بشر حقونه په رسمیت پېژني؟ څرنګه؟
۳. د بشر د حقونو موخه څه شی ده؟
٤ د بشر د حقونو اعلامیه څه شی ده؟
۵ د بشر د اساسي حقونو له جملې څخه چې د بشر د حقونو په نړیواله اعلامیه کې راوړل شوي دي، د درېو حقونو نومونه واخلئ.

فعالیت:

په څو ډلو ووېشل شئ؛ هره ډله د لویانو او ښوونکو په مرسته د لاندینیو مفهومونو په باره کې د قرآن کریم آیتونه پیدا کړئ او په ټولګي کې یې خپلو ملګرو ته ولولئ.
۱- برابري، ۲- عدالت، ۳- آزادي، ٤- د ژوند حق.

په افغانستان کې د بشر حقونه

خبرې پرې وکړئ

انځور ته وګورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱- ستاسې له نظره د دغه وګړو معلولیت د څه شي څرګندوی دی؟

۲-- آیاکولای شو چې د دغه ډول معلولیتونو مخنیوی وکړو؟ څه ډول؟

په تېر لوست کې د بشر د حقونو له مفهوم او د هغه له ارزښتونو سره آشنا شوئ، اوس په افغانستان کې د بشر د حقونو ځای او مقام تر څېړنې لاندې نیسو.

په افغانستان کې د بشر د حقونو تاریخچه:

د بشر د حقونو ارزښتونه د افغانستان د خلکو لپاره چې د اسلام په آزادي بخښونکي ښوونځي کې روزل شوي دي، کوم نوی شی نه دی؛ خو په منظمه توګه د بشر حقونو ته د خپلواکۍ له ترلاسه کېدو وروسته د ۱۳۰۳ لمریز کال په لومړني اساسي قانون کې پاملرنه وشوه. د بېلګې په توګه د یو هېوادوال په توګه د مساوي حقونو، ځانګړي (شخصي) حقونو، د شخصیت ساتنه، د مریي توب له منځه وړل، د مطبوعاتو آزادي، د ښوونې او روزنې حق، د قانون په وړاندې د خلکو برابروالی، په دولتي دندو کې د بوختېدو حق او د شتمنۍ او استوګنځي

خونديتوب، د لومړي ځل لپاره په دې قانون کې رسميت پيدا کړ. د ۱۳۰۹ لمريز کال په اساسي قانون کې، د پارلمان جوړيدلو وړاندوينه وشوه چې د ولسواک حکومت له ځانګړتياوو څخه شمېرل کېږي. د ۱۳۴۳ لمريز کال په اساسي قانون کې د بشر د حقونو زيات شمېر هغه مفهومونه چې د بشر د حقونو په نړيواله اعلاميه کې موجود وو، په پام کې ونيول شول. ملت ته د حاکميت د حق سپارل، د دولت له خوا د آزادۍ او انساني کرامت درناوی کول، د تګ راتګ حق، د بيان او فکر د آزادۍ حق، د مظاهرو او غونډو کولو حق، په ټاکنو کې د برخې اخيستو حق له هغو مهمو نوښتونو څخه وو چې په دې اساسي قانون کې په رسيمت وپېژندل شول. د ۱۳۵۵ لمريز کال په اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري نظام بدل شواو دا وړاندوينه پکې وشوه چې جمهور رئيس دې د ټولټاکنو له لارې وټاکل شي.

له دې سره سره د بشر حقونه په افغانستان کې د تاريخ په اوږدوکې سخت تر پښو لاندې کېدل او حاکمانو به پر خلکو باندې ډول، ډول ظلمونه کول. د تېرو څو لسيزو په اوږدو کې چې په ټول هېواد کې جنګ او جګړې رواني وې، د بشر له حقونو څخه تېری کول او تر پښو لاندې کول، بېخي زيات شول. په دې موده کې زموږ زيات شمېر هېوادوال مړه او ژوبل شول. کوچنيان او په ځانګړې توګه نجونې له زده کړو څخه بې برخې شوې او زيات شمېر کورنۍ بهرنيو هېوادونو ته کډه او خپرې ورې شوې.

خبرې پرې وکړئ:

لاندينۍ پوښتنې په ځير سره ولولئ او په هکله يې يو له بله سره خبرې وکړئ:

۱- د هېواد په نوي اساسي قانون کې بشري حقونو ته په کوم نظر کتل شوي دي؟

۲- د افغانستان اسلامي جمهوري دولت، د بشر د حقونو د خارنې لپاره کوم کارونه سرته رسولي دي؟

زموږ په نوي نظام کې د بشر حقونه

د خلکو بيدارېدل او له اوږدو جګړو څخه اوښتي زيانونه، د دې لامل شول چې خلک او په جګړو کې د ښکېلو ډلو مشران، د هغې طرحې په هکله جوړې (موافقې) ته سره ورسېږي چې د ملګرو ملتونو د سازمان له خوا برابره شوې وه. دغه پرېکړه ليک (توافقنامه) د يوه کنفرانس په ترځ کې چې د آلمان د بن په ښار کې جوړ شوی و، لاسليک شو. په دې کنفراس کې د افغانستان د مختلفو ډلو استازو د لنډ مهالې اداري جوړېدل په داسې ډول چې په هغه کې د مختلفو قومونو استازي په مساوي او عادلانه ډول برخه ولري، د موجوده ستونزې او لانجې د حل لپاره معقوله

لاره وبلله. په نوي اساسي قانون کې د بشر د حقونو مختلفې خواوې په پام کې نیول شوې دي. دلته یوازې هغه دوې مادې چې د بشر په حقونو پورې اړه لري، لولو:

• په شپږمه ماده کې راغلي دي: دولت د انساني کرامت د ساتلو، بشري حقونو د ملاتړ، د ولسواکۍ د تحقق، د ملي وحدت د تامین، د ټولو قومونو او قبایلو ترمنځ د برابرۍ او د هېواد په ټولو سیمو کې د متوازنې پراختیا او ټولنیز عدالت پر بنسټ د یوې هوسا او پرمختللې ټولنې په جوړولو مکلف دی.

• اوومه ماده وايي: دولت د ملګرو ملتونو د منشور، د دولتونو ترمنځ تړونونو، د نړیوالو تړونونو چې افغانستان د هغو سره تړاو لري او د بشری حقونو د نړیوالې اعلامیې رعایت کوي.

د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمېسیون:

د بن په کنفرانس کې په افغانستان کې د بشر د حقونو څخه د ملاتړ، څارنې او پراختیا لپاره د بشر د حقوقو د خپلواک کمېسیون وړاندوینه وشوه. د همغې لوزنامې پر بنسټ جمهور رئیس په ۱۳۸۱ لمریز کال په افغانستان کې د بشر د حقونو د خپلواک کمېسیون د جوړېدو فرمان ورکړ. د اساسي قانون په (۵۸) ماده کې هم د دغه کمېسیون په جوړېدو باندې ټینګار شوی دی. د اساسي قانون په همغې ماده کې راغلي دي: هرهغه څوک کولی شي چې بشري حقوق یې تر پښو لاندې شوي وي، دغه کمېسیون ته شکایت وکړي. کمېسیون کولی شي د خلکو د بشري حقونو د تر پښولاندې کېدو موارد قانوني مراجعو ته ولېږي او د هغو له حقونو څخه ملاتړ وکړي.

د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمېسیون، د خلکو د پوهې د کچې د لوړېدو او د بشر له حقونو څخه د ملاتړ لپاره د وزارتونو او نورو دولتي سازمانونو، د مدني ټولنې د جوړښتونو او رسنیو سره نږدې اړیکې ولري. سر بېره پردې د ورکشاپونو د دایرېدو، مصاحبو، د فلمونو د جوړېدو، د کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، پوسټرونو او بروشورونو له لارې د بشر د حقونو د پراختیا په لاره کې هڅه کوي.

د لوست تکرار:

- ---
- ---
- ---

پوښتنې:

١- په کوم اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري واوښت؟
٢- د څو لسیزو جګړو د افغانستان خلکو ته کوم زیانونه ورسول؟
٣- د افغانستان خلکو په هېواد کې د جګړې د ختمېدو او د امنیت، سولې اوثبات د ټینګښت لپاره کومه حل لاره د بن په کنفرانس کې معقوله وګڼله؟ ولې؟
٤- اساسي قانون د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمېسیون ته کومې دندې مطرح کوي؟
٥- د بشر د حقوقو خپلواک کمېسیون په کومو برخو کې فعالیت کوي؟

فعالیت:

د هغو کارونو په باره کې چې د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمېسیون ستاسې د استوګنې په ځای کې سرته رسولي دي، یو راپور برابر کړئ او په ټولګي کې یې نورو ته ولولئ.

د څپرکي لنډیز

د بشر حقوق هغه حقونه دي چې هر انسان باید په ژوند کې له هغو څخه برخمن وي؛ لکه د ژوند کولو حق، د خپلواکۍ حق، د برابرۍ او عدالت حق. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه په ۱۹۴۸ م کال کې د ملګرو ملتو له خوا د نړۍ د خلکو لپاره د برابرو حقوقو او بنسټیزو خپلواکیو د لاس ته راوړلو په موخه رامنځ ته شوه.

د بشر د حقوقو مفاهیم او ارزښتونه د اسلام په مقدس دین کې شته دي. د افغانستان په لومړني اساسي قانون کې د بشر په حقوقو باندې ټینګار شوی دی. په ورستیو لسیزو کې جګړه په هېواد کې د بشر له حقوقو څخه د پراخې سرغړونې لامل وګرځېده.

د هېواد په نوي نظام کې د بشر د حقوقو د ملاتړ او د بشر د حقوقو د سرغړونې د مخنیوي لپاره بندوبست وشو چې «د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمېسیون» جوړېدل له هغې جملې څخه دي.